

Etnické menšiny na Slovensku

VIERA BAČOVÁ - ALENA ZEĽOVÁ

Spoločenskovedný ústav SAV, Košice

Česko-Slovenská republika vznikla v roku 1918 ako štát Čechov, Slovákov a viacerých národnostných menšín. Do Česko-Slovenska boli včlenené aj oblasti s národnostne heterogénnym obyvateľstvom. Historický vývoj Česko-Slovenska demonštruje, že národnostné problémy boli vždy najcitlivejšie v kľúčových obdobiach dejín tohto štátu, či už išlo o vzťahy medzi etnicky blízkymi národmi Čechov a Slovákov alebo vzťahy majority k národnostným menšinám.

Po rozdelení Česko-Slovenska sa stala Slovenská republika viac národnostne zmiešaným štátom ako Česká republika. Podľa výsledkov sčítania ľudu v marci 1991 až 15 % populácie Slovenska sa hlási k inej národnosti ako k slovenskej. Súčasnú etnickú štruktúru obyvateľov Slovenska podľa sčítania ľudu r. 1991 tvorí 86 % Slovákov, 1 % Čechov, takmer 11 % Maďarov, 0,6 % Rusínov a Ukrajincov, 0,1 % Nemcov. K rómskej národnosti sa prihlásilo 1,5 % obyvateľov Slovenska, tento počet sa však považuje za značne podhodnotený.

Maďarská menšina

Podľa výsledkov sčítania v roku 1991 žije na Slovensku 567 296 Maďarov, ktorí tvoria 10,8% obyvateľov SR. Z hľadiska vekovej štruktúry majú o niečo menší podiel detskej zložky a o niečo väčší podiel obyvateľov starších, ako je v populácii Slovákov. V zastúpení ekonomicky aktívneho obyvateľstva sa maďarská menšina nelíši od Slovákov, je však medzi nimi menej zamestnancov a dvakrát viac členov roľníckych družstiev ako u Slovákov. Aj výsledky posledného cenzu potvrdili pretrvávanie nižšej vzdelanostnej úrovne maďarskej menšiny v porovnaní s majoritnou slovenskou populáciou (podľa Sčítanie..., 1993).

Z hľadiska genézy menšiny ide o obyvateľstvo, ktoré na danom území dlhodobo žilo a v dôsledku vytýčenia štátnych hraníc bolo odlúčené od materského národa a stalo sa menšinovým. Maďarská menšina v SR je sústredená v 13 okresoch južného Slovenska pozdĺž hraníc s Maďarskou republikou, kde dosahuje viac ako 5%-ný podiel na obyvateľstve. V dvoch okresoch tvorí viac ako 70% obyvateľstva a v šiestich viac ako 30%. Po roku 1950 mala maďarská menšina absolútny nárast (jej podiel na obyvateľstve Slovenska však mierne klesal). Problematika maďarskej menšiny sa výrazne premieta do sociálno-politického diania na Slovensku, je jednou z tém vystupujúcich po novembri 1989 v istých vlnách na vrchol spoločenského záujmu. Príčiny závažnosti problematiky maďarskej menšiny v kontexte SR možno hľadať v charakteristikách menšiny samotnej, v historických a medzinárodnopolitických súvislostiach koexistencie Slovákov a Maďarov.

Pokiaľ ide o *charakteristiky menšiny*, popri početnosti a značnej koncentrácii osídlenia, ktorá spôsobuje, že v niektorých oblastiach je menšinovým slovenské spoločenstvo, významnú úlohu zohrávajú značná odlišnosť maďarského a slovenského jazyka, vysoká miera jeho uchovávaní a používania, silné národnostné cítenie a uvedomenie. V našich výskumoch sme u maďarských respondentov zistili, že si silne uvedomujú svoju národnostnú príslušnosť a považujú ju za dôležitú. Výrazne sa etnicky identifikujú aj na kolektívnej úrovni - vyjadrovali silný pocit príslušnosti k maďarskej menšine na Slovensku, aj k maďarskému národu. (Zeľová, 1991) Pokiaľ ide o jazyk, podľa posledného cenzu 98,1% z osôb hlásiacich sa k maďarskej národnosti považuje maďarčinu za svoj materinský jazyk. Naše výskumy ukazujú, že Maďari preferujú maďarský jazyk pri komunikácii v rodine, na pracovisku a na verejnosti s osobami vlastnej národnosti. (Zeľová, 1992) Jazyk jednak výrazne diferencuje maďarské spoločenstvo od slovenského, jednak je základným etnointegrujúcim prvkom, na ktorom maďarská menšina buduje svoju identitu.

Zreteľná sebaidentifikácia maďarskej menšiny prispela k pomerne rýchlemu formovaniu organizácií maďarskej menšiny po novembri 1989. Pokiaľ ide o politické subjekty, ich profil a počet pretrvávajúci dodnes sa vykryštalizoval tesne po novembri '89 a v prvých mesiacoch roku 1990. Maďarská nezávislá iniciatíva vznikla ako hnutie liberálneho typu a po víťazstve VPN v prvých parlamentných voľbách ako jej koalíčný partner mala zastúpenie vo vláde aj parlamente. V roku 1992 sa transformovala na Maďarskú občiansku stranu, ktorá je po voľbách v roku 1992 mimoparlamentná. Začiatkom roku 1990 sa formovalo hnutie Spolužitie ako zástupca všetkých menšín v Česko-Slovensku. V koalícii s kresťansky-konzervatívne orientovaným Maďarským kresťansko-demokratickým hnutím získali po voľbách v roku 1990 zastúpenie v SNR. Neskôr sa Spolužitie stále viac profilovalo ako zástupca maďarskej menšiny; koalícia Spolužitie - MKDH získala v roku 1992 7,4% hlasov vo voľbách do SNR a má v NR SR 14 poslancov. Je súčasťou opozície. Štvrtou maďarskou stranou (mimoparlamentnou) je Maďarská ľudová strana.

Historické príčiny mimoriadnej "živosti" slovensko-maďarskej témy korenia v dlhodobej koexistencii - teda existencii slovenského spoločenstva v štátnom útvere, kde bolo maďarské spoločenstvo vládnuce, a v nie tak dávnej zmene perspektívy (od roku 1918), keď sa dlhodobo menšinové slovenské spoločenstvo stalo štátotvorným a časť maďarského menšinou. Problém je najmä v tom, ako sú tieto skutočnosti reflektované na jednej a druhej strane. Obe strany akceptujú, že spoločná história je zaťažená nepriaznivým dedičstvom. Naše výskumy však naznačujú, že interpretácia je rôzna - obe spoločenstvá vnímajú nepriaznivú záťaž minulosti tak, že to bolo práve ich spoločenstvo, národ, ktorému bolo ublížené, ubližované. (Zeľová et al., 1992)

S historickými bezprostredne súvisia *medzinárodnopolitické príčiny* závažnosti problematiky maďarskej menšiny pre SR. Je to jednak fyzická blízkosť štátu materinského národa, ktorého politické reprezentácie vlastne vždy považovali trianonské hranice za nespravodlivé (rozdiel bol v prítomnosti otvorených snáh o revíziu); tento materinský štát stále prejavoval záujem a udržiaval kontakty s Maďarmi mimo

Maďarska a v posledných rokoch verejne deklaruje starostlivosť o situáciu maďarských menšín v susedných štátoch. V MR navyše žije slovenská menšina, a menšinová politika sa tu začala robiť až koncom 60-tych rokov, keď už bolo pre niektoré menšiny príliš neskoro. Ďalšie medzinárodnopolitické kontexty súvisia s históriou najnovšou - s rozpadom ČSFR a vznikom Slovenskej republiky, keď jej uznanie ako demokratického štátu a vstup do európskych integračných štruktúr bezprostredne súvisí s obrazom, ktorý si rozhodovacie orgány týchto štruktúr vytvorila o podmienkach etnických menšín v SR. Pozornosť je sústredená najmä na maďarskú menšinu vzhľadom na aktivity MR v súvislosti s postavením maďarskej menšiny na Slovensku, aj na upozornenia o nedodržovaní menšinových práv adresované medzinárodným organizáciám predstaviteľmi maďarskej menšiny. Medzinárodnopoliticky situáciu komplikuje aj problém Gabčíkova.

Politická reprezentácia SR (a celá slovenská spoločnosť) musí počítať s existenciou pomerne početného, jazykovo (ale nie kultúrne) odlišného etnického celku v rámci SR. Nejde len o to, s touto skutočnosťou rátať, ale umožniť optimálne podmienky pre existenciu menšinového spoločenstva ako kolektivity a pre uplatnenie každého jeho člena ako plnoprávneho občana. Toto však v sebe obsahuje primárne protirečenie. Jeden aspekt tohto protirečenia je úroveň kolektivity: čo určuje, aké kolektívne práva možno menšinám priznať a aké už nie - je týmto hraničným argumentom zachovanie integrity štátu? Druhý aspekt je na úrovni jednotlivca: čo určuje, aké práva poskytnúť jednotlivcovi na uchovanie jeho etnických (jazykových, kultúrnych, náboženských) špecifik - je týmto hraničným argumentom predpokladaná izolácia jednotlivca, ohrozenie jeho uplatnenia v majoritnej spoločnosti?

V dimenziách tohto protirečenia a v kontexte priemetov historických a medzinárodnopolitických sa pohybujú aj základné problémy súvisiace s postavením maďarskej menšiny na Slovensku.

Ústava SR zaručuje občanom tvoriacim národnostné alebo etnické menšiny právo rozvíjať vlastnú kultúru, rozširovať a prijímať informácie v ich materinskom jazyku a združovať sa v národnostných združeniach, zakladať a udržiavať vzdelávacie a kultúrne inštitúcie. Zaručuje im tiež (okrem práva na osvojenie si štátneho jazyka) právo na vzdelanie v ich jazyku, právo používať ich jazyk v úradnom styku a právo zúčastňovať sa na riešení vecí týkajúcich sa národnostných a etnických menšín. Podrobnosti a podmienky naplňania týchto práv majú stanoviť ďalšie zákony. Avšak okrem jazykového zákona chýba legislatíva špecifikujúca naplňanie práv menšín.

Keďže všeobecne formulované práva zatiaľ nie sú podopreté konkrétnymi záväznými ustanoveniami, ich výklad slovenskými národne orientovanými politickými subjektami, ale aj štátnou administratívou na jednej strane a predstaviteľmi aj príslušníkmi maďarskej menšiny na druhej strane môže byť (aj reálne je) kontroverzný. Týka sa to najmä: 1. používania maďarského jazyka, 2. maďarského národnostného školstva, 3. formy podielu maďarského obyvateľstva na riešení otázok, ktoré sa ho týkajú.

1. Pokiaľ ide o *používanie jazyka*, sporné otázky súvisia s používaním jazyka v úradnom styku, dvojjazyčnými pomenovaniami miest, obcí, ulíc a zapisovaním

maďarskej podoby mien do matriky.

Zákon SNR z októbra 1990 o úradnom jazyku v SR určuje ako úradný jazyk na území štátu slovenský jazyk a upravuje používanie iného ako úradného jazyka (v obciach, kde členovia národnostných menšín tvoria najmenej 20% populácie, môžu používať svoj jazyk v úradnom styku; zamestnanci štátnych a samosprávnych orgánov nie sú povinní poznať ani používať jazyk menšiny ani tam, kde táto tvorí viac ako 20% obyvateľstva). Potenciálne aj reálne problémy nastávajú nielen na strane maďarských občanov, ak chcú uplatniť svoje právo použiť v úradnom styku materinský jazyk, ale aj u slovenských občanov v obciach, kde žijú v menšine, a teda aj väčšina úradníkov je maďarskej národnosti.

Jazykový zákon hovorí o označovaní miest, obcí, verejných budov len v úradnom jazyku. Takýto názor má väčšina slovenskej verejnosti - v reprezentatívnom celoslovenskom súbore okolo 30% Slovákov je ochotných akceptovať dvojjazyčné nápisy (Rosová, Bútorová, 1992); podľa našich výskumov okolo 40% Slovákov zo zmiešanej slovensko-maďarskej oblasti je ochotných akceptovať v svojej obci dvojjazyčné nápisy. (Zeľová, 1992) Reprezentanti maďarskej menšiny vyjadrujú požiadavky dvojjazyčných nápisov v podstate v súlade s názorom väčšiny maďarských obyvateľov (podľa našich výskumov okolo 90% maďarských respondentov považovalo za žiaduce dvojjazyčné nápisy).

2. Napĺňanie práva na *vzdelávanie v materinskom jazyku* je vo vzťahu k maďarskej menšine konkretizované existenciou systému štátnych škôl s vyučovacím jazykom maďarským - od materských po stredné. Podľa údajov k 30.9.1992 (Separát..., 1993) okolo troch štvrtín detí maďarskej národnosti získava vzdelanie (od materských škôl po školy poskytujúce úplné stredné vzdelanie) v maďarčine. Len v prípade SOU navštevujú maďarské deti častejšie školy so slovenským vyučovacím jazykom. Problémy pre časť slovenského alebo maďarského obyvateľstva vznikajú v tých obciach (zväčša malých) zmiešanej oblasti, kde je len slovenská alebo len maďarská škola.

Predmetom diskusií je vznik maďarskej vysokej školy na Slovensku. (V súčasnosti existuje na FF UK Katedra maďarského jazyka a literatúry a maďarské oddelenie na Vysokej škole pedagogickej v Nitre). Najčastejším argumentom proti existencii maďarskej univerzity na Slovensku je prípadná obmedzená možnosť uplatnenia jej absolventov na Slovensku kvôli nedostatočnému zvládnutiu slovenského jazyka - najmä odbornej terminológie.

3. Po rozpade ČSFR a vzniku SR predstavitelia maďarských politických strán otvorenejšie a dôraznejšie nastolili otázku *formy správy, resp. samosprávy maďarskej menšiny*, zdôrazňujúc, že im ide o kultúrnu a školskú autonómiu. Predstavujú si to ako presunutie rozhodovacej právomoci v školstve a kultúre na regionálne volené orgány, ktorým by NR SR odstúpila isté právomoci. Táto požiadavka vyvoláva na slovenskej strane skôr ostražitosť a neľúbosť, navyše proces decentralizácie a presunu právomocí na regióny všeobecne zatiaľ príliš nepokročil. Významná bude aj ekonomická nezávislosť regiónov pri tvorbe aj rozdeľovaní zdrojov. Treba povedať, že okresy, v ktorých žije maďarská menšina, patria k okresom so značnými

sociálno-ekonomickými problémami.

Tieto problémy sa stávajú v podstate neriešiteľnými a zablokovanými, ak sa k nim pristupuje netolerantne a predpojata zo strany politickej reprezentácie slovenskej (vnímanie maďarskej menšiny primárne ako hrozby pre Slovákov na juhu aj pre integritu celého Slovenska, zdôrazňovanie slovenskosti SR ako národného štátu Slovákov, neústupčivosť vo veciach jazyka) aj maďarskej menšinovej (zbytočne provokujúce a konfrontačné vystupovanie niektorých reprezentantov maďarskej menšiny, časté "obracanie sa o pomoc" vonku). Podobne negatívne pôsobia niektoré postoje na úrovni medzištátnych vzťahov (napr. operovanie princípom reciprocity na slovenskej, resp. neochota uznať nemennosť hraníc na maďarskej strane), ako aj dôsledné politizovanie problému Gabčíkova a jeho využívanie na posilnenie vlastnej pozície doma oboma zainteresovanými stranami.

Uvádzané kontroverzné otázky reflektujú najmä rovinu vzťahov inštitucionálno-politickú - či už vnútro- či medzištátnu. Tieto roviny sa do istej miery odrážajú a konkretizujú v osobných medzietnických vzťahoch. Naše výskumy opakovane ukazujú (podobne aj iné zdroje - Bútorová, Rosová, 1992; Šoucová, 1991), že nepriaznivejšie hodnotia slovensko-maďarské vzťahy Slováci žijúci mimo národnostne zmiešaných oblastí. Slováci z relatívne čistých slovenských oblastí vyjadrujú vyššiu mieru predsudkov a averzie voči Maďarom aj menšinám celkove. (Bútorová, Rosová, 1992)

Výskumy v slovensko-maďarskej národnostne zmiešanej oblasti ukazujú, že tam žijúci Slováci a Maďari vidia osobnú úroveň svojich vzťahov vcelku pozitívne, problémy vnímajú skôr na úrovni politických subjektov a inštitúcií (Paukovič et al., 1990, Zel'ová et al., 1992), uvedomujú si umelú dramatizáciu slovensko-maďarských nedorozumení (Bútorová, Rosová, 1992), čo by mohlo byť pozitívnym posolstvom z hľadiska budúcnosti slovensko-maďarských vzťahov.

Rómska menšina

Početne je rómska menšina druhou najväčšou etnickou menšinou žijúcou na Slovensku - po maďarskej menšine. Kvalitatívne sa odlišuje od iných menšín, tak ako aj od majority svojím pôvodom, jazykom, spôsobom života, historickospoločenskou úrovňou, sociálno-triednou štruktúrou a napokon i antropologicky. Jej špecifiká sú dané odlišným vývojom tejto populácie v minulosti mimo územia Československa, resp. Slovenska, ale tiež značne izolovaným vývojom tejto populácie v Česko-Slovensku. Demografické správanie a demografická reprodukcia rómskej populácie sa zreteľne líši od českej, resp. slovenskej populácie. Zásadne sa Rómovia odlišujú od ostatného obyvateľstva vekovou štruktúrou, ktorá je charakterizovaná vysokým počtom detí a nízkym počtom starších osôb. V dôsledku vysokej miery pôrodnosti a vyššej úrovne úmrtnosti tvoria štyri pätiny Rómov ľudia do 34 rokov - v r. 1980 bol priemerný vek Rómov v Česko-Slovensku 21,7 rokov, kým u obyvateľstva ako celku 34,3 rokov. Zvláštnou vekovou štruktúrou Rómov sú ovplyvnené i všetky relácie počítané na úhrn obyvateľov.

Demografický nárast rómskej populácie na území Česko-Slovenska, resp.

Slovenska je značný.

V r.1921 bolo na Slovensku pri sčítaní ľudu zaznamenaných 7 284 Rómov a v r. 1930 26 956 Rómov, ktorí sa sami hlásili k rómskemu spoločenstvu. Predpokladá sa, že presnejšia bola evidencia Ministerstva vnútra z rokov 1924 až 1927, podľa ktorej bolo zaznamenaných na Slovensku 62 192 Rómov - z toho 60 315 usadlých a 1 877 kočujúcich. V rokoch 1939 až 1945 sa odhadovalo na území Slovenska o niečo menej ako 100 000 Rómov.

Prvý povojnový súpis Rómov v Česko-Slovensku uskutočnilo v roku 1947 Ministerstvo vnútra. Ďalšie súpisy sa konali v rokoch 1966-1968. V rokoch 1970 a 1980 bol súpis Rómov spojený s populačným censom. Rómovia boli na sčítacích hárkoch osobitne označovaní sčítacími komisármi a potom boli osobitne štatisticky spracovávaní pre zistenie demografických charakteristík. Inak boli zahrnutí do obyvateľstva ako celku.

Celkom iná situácia vznikla pri sčítaní ľudu v r. 1991, keď bolo možné prihlásiť sa k rómskej národnosti na základe vlastného rozhodnutia. Toto sa odrazilo v údajoch o počte Rómov, ako to ukazuje tabuľka č.1:

Tabuľka č.1: Počet Rómov podľa súpisov a sčítaní ľudu v rokoch 1947 - 1991

Rok	ČSSR	ČSR	SSR	z 1000 obyvateľov		
				ČSSR	ČSR	SSR
1947	101 190	16 752	84 438	0.83	0.19	2.47
1966	221 525	56 519	165 006	1.55	0.57	3.72
1967	223 993	59 467	164 536	1.56	0.60	3.68
1968	226 467	61 085	165 382	1.57	0.62	3.67
1970	219 554	60 279	159 275	1.53	0.61	3.51
1980	288 440	88 587	199 853	1.89	0.86	4.00
1981+	114 116	33 489	80 627	0.73	0.32	1.53

+ Sčítanie ľudu, domov a bytov. Predbežné výsledky. Federálny štatistický úrad, Praha, jún 1991, s.34 a 38.

Podľa údajov národných výborov žilo v roku 1989 na Slovensku 253 943 Rómov (4,8 % všetkých obyvateľov Slovenska). Skutočnosť, že nie všetci Rómovia deklarovali pri sčítaní svoju etnickú príslušnosť, možno vysvetliť viacerými dôvodmi: jednak v prístupe štátu k etnicite Rómov, ktorá bola v celej jeho histórii zaznávaná, jednak historickými podmienkami rozvoja rómskych spoločenstiev a nakoniec konfliktnosťou a komplikovanosťou súčasného formovania rómskej identity na individuálnej i spoločenskej úrovni.

Vnútorne nie je rómska minorita na Slovensku príliš diferencovaná - jej rozvrstvenie závisí od kritérií členenia. Z *etnografického hľadiska* sú najčastejšie rozdeľovaní do dvoch základných skupín. Prvú, najpočetnejšiu tvoria starousadlí Rómovia, ktorí už po stáročia žijú usadlým spôsobom života. Títo sa ďalej

diferencujú na slovenských Rómov a maďarských Rómov. Ich kultúra sa však nelíši. Druhú skupinu Rómov tvoria tzv. olašskí Rómovia. Na Slovensko prišli v 2. pol. 19. stor. ako kočovníci z oblasti dnešného Rumunska. Antropologicky sa vyznačujú svetlejšou pleťou. Vnútorne sa členia na niekoľko skupín. Ich tradičným zdrojom obživy bolo priekupníctvo.

Z hľadiska ekonomickej štruktúry sú Rómovia na Slovensku triedne a kvalifikačne homogénni. Drvivá väčšina z nich patrí do kategórie nekvalifikovaných robotníkov, nízkych príjmových skupín a z toho vyplývajúcej nízkej životnej úrovne. Ich značná časť býva v horších podmienkach ako ostatné obyvateľstvo. V rámci celej spoločnosti a jej sociálnej štruktúry vytvára napätie vyhranenosť, v istom zmysle vnútorná konzistentnosť, celkový spôsob života a *odlišná kultúra* tejto etnickej minority. Sociálny život mnohých Rómov riadi vnútorné zvykové právo a sociálne normy tradičných rómskych komunít, ktoré v niektorých oblastiach života interferujú s normami majoritnej spoločnosti. Tento komplex problémov dostal v minulosti názov "cigánsky problém", resp. "cigánska otázka". Išlo a ide predovšetkým o problémy vyplývajúce zo špecifiky a postavenia Rómov ako etnickej minority, líšiacej sa veľmi ostro od majoritného obyvateľstva a iných minoritných spoločenstiev životnou úrovňou, štýlom života, myslením, kultúrou. Odlišnosť Rómov je ostatnými obyvateľmi vnímaná *negatívne*. Preto medzi Rómami a ostatným obyvateľstvom jestvuje sociálna dištancia, na oboch stranách pôsobia v interakcii stereotypy a predsudky. Prevláda názor, že značná časť Rómov sa nechce, či nevie adaptovať na spoločenské normy a je už rezistentná na sústavné - viac či menej úspešné snahy majority "integrovat" ich do spoločnosti. Viaceré z problémov "rómskej otázky" sa preniesli do súčasnosti, niektoré nadobudli inú podobu, nové odlišné problémy vytvorené zmenami v postkomunistickej spoločnosti pribudli. Centrálné orgány štátnej správy "vyskúšali" v riešení "rómskej otázky" po r. 1945 tri základné koncepcie:

1. *Koncepcia sociálnej asimilácie Rómov* (vrátane etnickej asimilácie). Datuje sa od začiatku centrálnej inštitucionalizácie riešenia Zákomom č. 74/1958 Zb. O trvalom usídlení kočujúcich osôb. Tento zákon sledoval likvidáciu kočovania a usadenie všetkých Rómov.

2. *Koncepcia riadeného rozptylu*. Išlo predovšetkým o plánovaný a organizovaný rozptyl Rómov z miest silnej koncentrácie na Slovensku predovšetkým do českých krajov. Začína uznesením vlády ČSSR č. 502 z r. 1965;

3. *Koncepcia integrácie Rómov do spoločnosti*. Oproti predchádzajúcim znamená progres vo formulovaní problémov, v komplexnosti nazerania i v poznaní zložitosti problému. Začína uznesením vlády ČSSR č. 231/1972. Následné uznesenia vlády ČSSR a SSR boli v duchu tejto koncepcie viac menej hodnoteniami daného stavu, konštatovaniami pozitív, ale hlavne negatív v riešení "cigánskej problematiky". Všetky tieto postupy bez ohľadu na to, ktorý praktický zámer bol vytýčený ako prioritný (boli obmieňané zamestnanosť, bývanie alebo výchova a vzdelávanie Rómov), mali spoločný základ: formulovali a realizovali *osobitné politické opatrenia* voči Rómom ako celku, ustanovovali *osobitné štátne riadiace útvary* len pre Rómov. Rómovia boli *vyčleňovaní* z ostatného obyvateľstva ako osobitná homogénna skupina obyvateľov,

ktorá vyžaduje špecifické ohľady spoločnosti. Štát proklamovanými zámermi odstrániť sociálnu zaostalosť *bral* Rómov pod svoj "patronát". Viac či menej premyslene, ale skôr mechanisticky, redukcionisticky, sociálne necitlivo, očami svojej ideológie a politickej "vhodnosti", štát *centrálne* určoval konkrétne úlohy (často nereálne), ktoré mali byť plnené v rôznych lokalitách bez ohľadu na ich špecifiká. Akékoľvek možnosti reprezentácie vlastného etnika (okrem obdobia existencie Zväzu Cigánov-Rómov v rokoch 1969-1973) boli potierané, čím sa vytvoril kruh pri zdôvodňovaní, prečo samotní Rómovia neparticipujú na utváraní štátnej politiky voči nim.

Situácia sa dramaticky zmenila po novembri 1989. Už 20. novembra 1989 vznikla v Prahe v rámci Občianskeho fóra Rómska občianska iniciatíva ako prvá *politická reprezentácia Rómov* v Česko-Slovensku. Postupne sa konštituovala na politickú stranu s federálnou pôsobnosťou, ktorá sa podľa programového prehlásenia usilovala o rozvoj sebauvedomovacieho procesu Rómov a o uznanie rómskej národnosti. Na Slovensku sa z viacerých neformálnych rómskych zoskupení začiatkom roku 1990 konštituovali tri politické strany - Rómska občianska iniciatíva, Strana integrácie Rómov a Demokratická únia Rómov (teraz Strana demokratickej únie Rómov). Svoju činnosť obnovil bývalý Zväz Rómov pod názvom Demokratický zväz Rómov. Zo všetkých strán a hnutí sa politicky najviac aktivizovala ROI, ktorá v r. 1990 vo voľbách do zastupiteľských orgánov kandidovala v ČR s Občianskym fórom a v SR s Verejnosťou proti násilu. Ako jediná rómska politická strana mala zástupcov vo všetkých zákonodarných zboroch. Slovenská časť ROI sa v decembri 1990 odčlenila ako nová, samostatná politická strana na Slovensku. Po voľbách 1990 sa činnosť ďalších politických strán, ktoré vo voľbách neuspeli aj z dôvodov ich lokálnej pôsobnosti a obmedzenej členskej základne, ešte viac utlmila. V r. 1991 a 1992 vznikli ďalšie rómske politické a kultúrne subjekty ako Liga rómskej jednoty, Sociálnodemokratická strana Rómov, Strana práce a istoty a ďalšie. V posledných parlamentných voľbách v máji 1992 na Slovensku boli rómski kandidáti najsilnejšie zastúpení na kandidátke Strany práce a istoty a federálnej ROI. Tieto strany nezískali potrebný počet hlasov na to, aby sa dostali do parlamentu ani v Čechách, ani na Slovensku. Táto skutočnosť akoby všetky rómske politické strany paralyzovala. Politickí vodcovia pochopili, že svojou politickou aktivitou nepresadia svoje požiadavky. Ich neprítomnosť v zákonodarných orgánoch neumožňovala priame rokovania s vládou a parlamentom. Aj z toho dôvodu sa politická aktivita Rómov transformovala do kultúrnych združení, ktoré umožňovali komunikáciu s Ministerstvom kultúry. V súčasnosti príliš veľký počet a prílišný individualizmus rómskych politických strán a kultúrnych združení neprispieva k dosahovaniu politických cieľov a rozvoju rómskej kultúry a identity. Niekoľko stotisíc Rómov na Slovensku reprezentuje vysoký počet strán, hnutí a združení a zároveň paradoxne ich nemá kto zastupovať v rokovaníach a vyjednávaniach so zákonodarnými orgánmi a orgánmi štátnej správy. Členovia vlády SR často uvádzajú, že v záležitostiach Rómov nemajú vlastne s kým rokovať. Viaceré akcie Rómov naznačujú rastúce uvedomovanie si tejto potreby a snahy o zjednotenie, resp. koordináciu. Tieto pokusy nie sú však zatiaľ úspešné a vyžadujú zrejme viac času aj na pozadí diania v celej spoločnosti,

keď pozornosť upútavajú iné, hlavne ekonomické problémy.

V prvom období po novembri časť rómskej komunity nastoľovala veľmi intenzívne dva problémy Rómov. Prvým bola otázka *právneho postavenia všetkých Rómov ako etnického spoločenstva*; druhým bola otázka nízkeho *sociálno-ekonomického postavenia* drivej časti Rómov. V oblasti sociálnej pretrvávali pozostatky predchádzajúceho režimu, ktorý špeciálne vydeľoval starostlivosť o sociálne slabých Rómov (nepriznávajúc im právny status národnosti). Vychádzalo sa z predpokladu, že zaostalo žijúci Rómovia nemajú možnosť pozdvihnúť svoju životnú úroveň vlastným pričinením. S tým bol spojený problém delikvencie a trestnej činnosti časti Rómov.

Vládou SR prijaté *Zásady vládnej politiky SR k Rómom* (v apríli 1991) vychádzali z troch základných princípov. V oblasti *ethnicity* jednoznačne priznávajú Rómom etnický status ekvivalentný etnickému statusu ďalších etnických menšín žijúcich na Slovensku. V oblasti *sociálnej* chápu Rómov ako všetkých občanov štátu, u ktorých vzniká v prípade sociálnej odkázanosti právo využívať rovnaké sociálne výhody a výpomoc. V treťom princípe zásady prijaté vládou zrušili centralistické riadenie "rómskej otázky" a prenechávajú *právomoc a zodpovednosť miestnym samosprávam*, ktorým by inými cestami mali byť vládou poskytnuté prostriedky a možnosti pre vysporiadanie sa s problémami istej časti Rómov. Prijatím týchto zásad bol urobený prvý krok k zmene celkovej koncepcie štátnej politiky, a to nielen k Rómom, ale v náznaku i k ostatným etnickým minoritám na Slovensku.

Nezamestnanosť a sociálne dôsledky transformačných procesov postihujú Rómov podstatne výraznejšie ako ostatné sociálne skupiny. Veľká časť rómskej populácie, ktorá má v súčasnosti problémy so zamestnaním, je málo kvalifikovaná, resp. nekvalifikovaná; u zamestnávateľov prevládajú obavy z ich nízkej pracovnej disciplíny a morálky. Prevažná časť v súčasnosti nezamestnaných Rómov pracovala v rezorte stavebníctva, resp. v pridružených výrobách (tiež stavebných), ktorých sa pokles výroby v dôsledku ekonomickej reformy dotkol veľmi výrazne. Absenciu týchto pracovných miest zatiaľ nedokáže nahradiť žiadny iný rezort. Prevažná časť rómskej populácie žije v obciach s menej ako 20 tisíc obyvateľmi a i keď predtým tu bol evidentný trend k urbanizácii, t. j. sťahovaniu sa Rómov do väčších aglomerácií, teraz sa pre obmedzenie dopytu po pracovnej sile pohybu do miest spomaľujú. Naznačuje to potrebu riešiť problémy zamestnanosti Rómov v regiónoch.

V prípade, že menšie a stredne veľké obce nepodchytiť pracovnú silu časti rómskej populácie tam, kde žije (pred rokom 1989 až 60 % rómskych mužov dochádzalo za prácou do inej obce), možno očakávať obrovský rast sociálnych problémov v obciach a regiónoch s ich vysokou koncentráciou.

Sociálne príjmy veľkej časti rómskych rodín tvorili vyššiu zložku príjmov ako príjmy zo zárobkovej činnosti. To pôsobilo demotivujúco na zárobkovú činnosť a posilňovalo rôzne formy využívania paternalistickej sociálnej starostlivosti predchádzajúceho režimu. Na tomto sa doteraz veľa nezmenilo.

I keď v trhovej ekonomike možno počítať s tým, že bola a aj vždy bude istá časť obyvateľstva, vrátane istej časti Rómov, čiastočne alebo úplne závislá od záchranej sociálnej siete (utváratej štátom, resp. charitatívnymi zložkami), je otázkou, aké to

budú absolútne počty vzhľadom na celé etnické spoločenstvo, resp. na majoritnú spoločnosť a aké mechanizmy a finančné prostriedky má spoločnosť k dispozícii pre riešenie.

Po novembri 1989 sa začal *inštitucionálny rozvoj rómskej kultúry*. V roku 1990 bola na Pedagogickej fakulte v Nitre založená Katedra rómskej kultúry. V máji 1992 vzniklo v Košiciach prvé rómske profesionálne divadlo v histórii Rómov v Česko-Slovensku. Stredná umelecká škola v Košiciach pripravuje tých žiakov, ktorí sa zaujímajú o rómsku kultúru v hudobno-dramatickom odbore. Začali byť vydávané mnohé rómske časopisy a vo vyšších nákladoch knihy rómskych autorov v rómštine. Televízia začala vysielat' rómsku reláciu Romale.

Rómovia sú dnes na Slovensku *vnútorne najmenej integrovaným etnikom*. Napriek tomu, že politické a kultúrne subjekty takmer zhodne vytyčujú ako svoje hlavné ciele pozdvihnutie rómskeho obyvateľstva, rozvoja kultúry, odstránenie negramotnosti, zníženie kriminality a pod., nie sú zajedno v postupoch dosahovania týchto cieľov, vrátane názoru na vlastné etnické zaradenie. Veľká časť rómskej politickej reprezentácie na Slovensku však pristupuje k problému rómskej národnosti už viac-menej jednotne. Rozhodujúcim sa teraz javí postoj a prístup vlády k Rómom ako k národnostnej menšine vo všetkých konkrétnych opatreniach, ktoré napriek ich špecifikám by mali korešpondovať s prístupom k ostatným menšinám (maďarskej, rusínskej, ukrajinskej a pod.).

Vo vzťahu rómskej minority a majority má vážnu úlohu vysoká kriminalita - počet trestných činov páchaných príslušníkmi rómskeho etnika je niekoľkonásobne vyšší. Aj kriminalita Rómov sa po roku 1989 prudko zvýšila.

Zmeny, ku ktorým došlo v spoločnosti po revolúcii, obsahujú v oveľa otvorenejšej forme i prejavy nedemokracie, diskriminácie a rasizmu, ďalej ľahostajnosť, nevšímavosť ľudí a spoločnosti vôbec. Začali sa vynárať na povrch a nachádzať rezonanciu u niektorých skupín obyvateľstva najmä predsudky a niektoré prejavy rasizmu. Silnejúci rasizmus vedie k sebaobraným reakciám a vyššej migrácii rómskej populácie.

Rusínska, ukrajinská menšina

Obyvateľstvo rusínskej a ukrajinskej národnosti v súčasnosti na Slovensku tvorí niečo vyše pol percenta z celkového počtu obyvateľov Slovenska. Podľa výsledkov sčítania z roku 1991 sa k rusínskej národnosti prihlásilo 17 197 ľudí, t.j. 0,33% a k ukrajinskej národnosti 13 281 ľudí, t.j. 0,25% z počtu obyvateľov Slovenska. Obe skupiny sa od majoritnej slovenskej populácie líšia nižším počtom detí do 15 rokov pripadajúcich na 1 000 obyvateľov (o niečo priaznivejšia situácia je u Rusínov) a vyšším počtom ľudí vyše 60-ročných pripadajúcich na 1 000 obyvateľov (najmä u Rusínov). Od slovenskej populácie sa obe skupiny líšia nižším počtom robotníkov, vyšším zastúpením zamestnancov a členov poľnohospodárskych družstiev. Vo vzdelanostnej štruktúre je vyššia úroveň u hlásiacich sa k ukrajinskej národnosti, avšak obe skupiny sa od majoritnej slovenskej populácie líšia vyšším zastúpením osôb s úplným

stredným a vysokoškolským vzdelaním. (podľa Sčítanie ..., 1993) Rusíni a Ukrajinci, žijúci na severovýchodnom Slovensku, predstavujú súčasť východoslovenských obyvateľov Karpatskej oblasti. Sami sa označovali za Rusínov (Rusnákov), časť z nich sa považovala za súčasť ukrajinského, časť ruského etnika a časť za samostatnú etnickú skupinu.

Po druhej svetovej vojne ostalo v Česko-Slovensku okolo 90 000 Rusínov. V nasledujúcich desaťročiach však ich počet klesal (pri sčítaní v roku 1950 sa k Rusínom, resp. Ukrajincom prihlásilo na Slovensku menej ako 50 000 obyvateľov), avšak percentuálny podiel na obyvateľstve Slovenska ostával zachovaný. (Šutaj, Zeľová, 1989) Na poklese sa podieľalo administratívne riešenie nejednotnej etnickej identifikácie začiatkom päťdesiatych rokov, keď bolo toto obyvateľstvo vyhlásené za súčasť ukrajinského národa; ukrajinjina bola zavedená ako vyučovací jazyk a do celého kultúrneho života. Podstatnou súčasťou procesu ukrajinizácie bolo zrušenie grécko-katolíckej cirkvi, s ktorou bola rusínska identita silne spätá a prechod na pravoslávie.

Komunistický režim do ukrajinizácie investoval značné prostriedky a postupne vznikli viaceré ukrajinské vzdelávacie, kultúrne, osvetové aj vedecké inštitúcie, v spätosti s ktorými sa sformovala skupina pomerne produktívnej ukrajinskej inteligencie. Avšak podstatný obrat v prospech akceptovania ukrajinskej orientácie medzi obyvateľstvom nenastal, ani sa nezastavil pokles počtu obyvateľov hlásiacich sa k ukrajinskej (rusínskej) národnosti.

Okrem spomínanej manipulácie s identitou tejto menšiny na ich asimilácii mali podiel kolektivizácia poľnohospodárstva a globálne modernizačné procesy, ktorých dopad na menšinové spoločenstvá je všeobecne viac dezintegrujúci ako na majoritu. Narušila sa kompaktnosť osídlenia tohto pôvodne vidieckeho a poľnohospodárstvom sa zaoberajúceho spoločenstva. V štyroch okresoch severovýchodného Slovenska (Humenné, Bardejov, Svidník, Stará Ľubovňa), kde žili a žijú v najväčšom počte, poklesol ich podiel na obyvateľstve za posledných dvadsať rokov z 15,2% na 8,2%. Ako prirodzený asimilačný činiteľ pôsobí blízkosť ich jazyka (dialektu) so slovenčinou.

Otázka etnickej sebaidentifikácie a jazyka sa stala centrálnou aj v diferenciálnych procesoch vnútri menšiny a najmä medzi jej predstaviteľmi po novembri '89. Popri dovtedy jedinej oficiálnej organizácii - Kultúrnom zväze ukrajinských pracujúcich - KZUP (dnes Zväz Rusínov-Ukrajincov na Slovensku - ZRUS) vznikli Rusínska obroda a ďalšie s malou členskou základňou. Nevytvorila sa však vyslovene politická organizácia rusínskeho či ukrajinského zamerania.

ZRUS v podstate nadväzuje na ukrajinskú orientáciu, presadzuje dvojslovné pomenovanie Rusíni - Ukrajinci. Naň nadväzujú do novembra existujúce vedecké a kultúrne inštitúcie a angažujú sa v ňom skôr predstavitelia ukrajinsky orientovanej inteligencie. Opozičné stanovisko reprezentuje Rusínska obroda s cieľom opätovne konštituovať rusínsku národnosť alebo rusínsky národ. Jedným z prvých krokov je snaha o kodifikovanie rusínskeho jazyka a deukrajinizácia škôl a inštitúcií. Konfrontácia názorov a akcií týchto dvoch združení, potvrdzovanie vlastnej legitimacy

ako zástupcu menšiny a s tým súvisiacich nárokov na štátnu podporu sú základnými vonkajšími prejavmi diania okolo rusínskej a ukrajinskej menšiny na Slovensku.

Popri nejednotnej etnickej sebaidentifikácii je problematická aj otázka jazyka tejto menšiny. Pokiaľ sa prijme ukrajinská orientácia, akceptuje sa ukrajinský jazyk, avšak miera ovládania spisovnej ukrajinčiny je nízka a jej používanie v bežnom živote zriedkavé. Pri presadzovaní rusínskej orientácie je najväčším problémom chýbanie spisovného jazyka. Problémy okolo spisovného jazyka a neakceptovania ukrajinčiny majú priamy dopad na situáciu ukrajinského národnostného školstva. Záujem o štúdium na týchto školách klesá a úmerne tomu klesá aj ich počet už od začiatku šesťdesiatych rokov, čo pokračuje aj po roku 1989.

Spory o orientáciu, jazyk, legitimitu reprezentácie menšiny sú vecou vnútornej kompetencie spoločenstva, kde by štátne orgány nemali robiť arbitra, ale mali by im vytvoriť rovnaký rámec pre činnosť, poskytovať podporu pre všetky menšinové subjekty podľa jednotných kritérií. Treba povedať, že problémy ukrajinskej a rusínskej menšiny nie sú výrazne reflektované na úrovni väčšiny, resp. Slovenska a možno aj optika predstaviteľov rusínskych či ukrajinských spolkov a inštitúcií je iná ako väčšiny tých, v mene ktorých vystupujú. Na obyvateľstvo zrejme ťaživejšie ako národnostné problémy doliehajú sociálno-ekonomické sprevádzajúce ekonomickú transformáciu všeobecne, násobené špecifikami oblasti, kde žijú. Nepriaznivé sociálno-ekonomické podmienky môžu mať dopad aj na etnické procesy, napr. migrácia za prácou spôsobí ďalšiu asimiláciu. A opačne, podpora ekonomických aktivít v regióne môže pozitívne ovplyvňovať aj sebauvedomovanie a kultúrne procesy v etniku.

Zhrnutie

Závažnosť problematiky etnických menšín v SR je daná nielen ich počtom v rámci obyvateľstva Slovenska, ale aj tým, že sa odlišujú v podstatných charakteristikách. Otázky tej ktorej menšiny predstavujú v kontexte sociálno-politického života SR potenciálne zdroje obsahovo aj intenzitou sa odlišujúcich problémov. Základom a východiskom pozitívneho vývoja by mohlo byť prijatie globálnej koncepcie menšinovej politiky Slovenskej republiky a z nej vyplývajúcej legislatívy, od najvšeobecnejších po konkretizujúce normy a predpisy nižšej úrovne. Pritom koncepcia aj legislatíva, opierajúc sa o medzinárodné dohody a nadštátne konvencie o ochrane menšín, by mali na jednej strane garantovať rovnaké možnosti, rovnosť práv a povinností pre všetky etnické menšiny, na druhej strane byť dosť flexibilné, aby umožňovali zohľadniť špecifiká jednotlivých menšinových spoločenstiev. Teda nedeliť menšiny na hodné a nehodné istých práv, ale ani nezaväzovať na nevyhnutnú aplikáciu u každej menšiny.

Prijatie menšinovej politiky a legislatívy zohľadňujúcej medzinárodné princípy ochrany menšín by okrem optimalizovania podmienok fungovania menšín mohlo, najmä pokiaľ ide o slovensko-maďarské vzťahy, upokojiť vnútropolitickú scénu a zamedziť podozrievaniu Slovenska z utláčania menšín.

Maďarská menšina v SR predstavuje najpočetnejšie neslovanské spoločenstvo, jazykovo (ale nie kultúrne) odlišné, s vysokým stupňom individuálnej aj kolektívnej etnickej sebaidentifikácie a sebauvedomenia. K predpokladom neutralizovania konfliktov medzi minoritou a majoritou patrí, aby v prístupe slovenskej strany nebol samotný fakt existencie maďarskej menšiny v SR vnímaný a priori ako destabilizujúci činiteľ a samozrejme, aby existencia maďarskej menšiny v SR nebola používaná ako prostriedok destabilizácie Slovenska či už zvnútra alebo zvonku.

Vo vzťahu k maďarskej menšine bude pravdepodobne kľúčové vyriešiť ich formy správy či samosprávy. Z hľadiska perspektívy pozitívneho vývoja a stability sa javí vhodnejšie nie striktné odmietnutie, ale poskytnutie určitej miery autonómnosti pri rozhodovaní v otázkach menšiny (školy, kultúry). To by do istej miery mohlo prirodzene vyplývať z postupného presúvania právomocí z centra na menšie územné celky, pokiaľ sa pri stanovovaní hraníc samosprávnych celkov bude kompaktnosť osídlenia maďarskej menšiny považovať za fakt, ktorý umožní prirodzený podiel maďarského spoločenstva na správe svojich vecí. Takýto postup by bol presvedčivou odpoveďou na požiadavky a sťažnosti maďarských menšinových politických subjektov, ak sú ich vyhlásenia úprimné a ide im naozaj len o to, čo proklamujú. Ak tomu tak nie je, nemožno predpokladať, že odmietavé stanovisko situáciu uspokojí. Naopak, môže poskytnúť argumenty pre extrémne prejavy (zatiaľ sú v menšine) a pôsobiť "radikalizujúco" aj na širšie vrstvy maďarských obyvateľov. Títo síce preferovali uchovanie Česko-Slovenska pred samostatným Slovenskom, ale zatiaľ sa nedá povedať, že by odmietali Slovenskú republiku. Podobná argumentácia platí aj pre parciálnejšie požiadavky týkajúce sa používania dvojjazyčných názvov a nápisov a maďarskej podoby mien.

Vnútorne i vonkajšie problémy *rómskej menšiny* spadajú obsahovo do troch oblastí: etnického právneho statusu a etnického rozvoja rómskeho spoločenstva, starostlivosti o sociálne slabých Rómov (ktorých je značná časť) a problém so sociálne neprispôsobenými skupinami Rómov, vrátane ich vysokého podielu na trestnej činnosti. Hoci uznesením vlády SR č. 153 z 9. 4. 1991 bol Rómom priznaný status národnosti, a tak im bola ako menšine zabezpečená ich politicko-právna rovnoprávnosť, v praxi a na nižších rovinách ostáva naplnenie tejto rovnoprávnosti diskutovateľnou otázkou. Tento problém je vo veľkej miere vnútorným problémom rómskej minority, jej hľadania svojej etnickej identity a ciest jej naplnenia, ktoré je v rómskej menšine (vzhľadom na históriu a súčasné postavenie) veľmi problematické. Právo jednotlivca voliť si etnickú príslušnosť ostáva rozhodujúce. Otázky "povinnosti" štátu podporovať a rozvíjať etnicitu svojich občanov nie sú zatiaľ vyjasnené ani v medzinárodných súvislostiach.

V oblasti sociálnej (i keď základnou zásadou je tu princíp občiansky, podľa ktorého sa garantuje sociálna spravodlivosť a ochrana všetkým občanom bez rozdielu) sa stáva problémom ich vysoká nezamestnanosť v porovnaní s majoritou a ostatnými etnickými menšinami a je možný prepád obcí a celých regiónov Slovenska s vysokou koncentráciou Rómov do sociálnej problémovosti. Rómska populácia vzhľadom na svoje demografické charakteristiky (hlavne veľký počet detí a mládeže)

predstavuje reálne množstvo pracovnej sily, ktorá bude na Slovensku v budúcnosti vo veľkej miere ovplyvňovať sociálno-ekonomické, ale aj industriálne možnosti rozvoja regiónov, v ktorých žije. V tejto oblasti chýbajú informácie, ktoré by tvorili podklad pre právne úpravy a ich koordináciu, potrebné pre riešenie daného stavu. Tiež absentujú regionálne rozvojové programy pre obce s vysokou potenciou sociálnych problémov - ich odborné rozpracovanie a spôsoby financovania.

Pre spolužitie Rómov a ostatného obyvateľstva je sťažujúcim faktorom delikvencia a trestná činnosť časti Rómov, ktorá výrazne sťažuje spolužitie tejto skupiny obyvateľov s ostatnými obyvateľmi. Tak tento problém, ako aj ostatné ekonomické problémy časti rómskej populácie by mohli byť efektívnejšie riešené v územno-správnych obvodoch tam, kde títo obyvatelia žijú. Po prijatí základných zásad vlády SR č. 153 nie je ďalej potrebné špeciálne centrálné inštitucionalizovať riešenie "rómskej otázky", ale skôr vytvárať dostatok kompetenčného priestoru a možnosti pre riešenie týchto problémov na úrovni regionálnej. O problémovosti etnických menšín v SR možno uvažovať trochu obrazne a trochu schematicky v dvoch rovinách: - navonok a dovnútra. Problémovosť navonok - z hľadiska majoritnej spoločnosti - pretože sa nimi majorita zaoberá, zasahujú do jej života, či ich dokonca vníma ako ohrozujúce. Problémovosť dovnútra - ako je to so samotnou menšinou, ako je ona sama, jej identita, integrita vyvinutá, problematická či dokonca ohrozená. Zatiaľ čo u maďarskej menšiny prevláda "problémovosť navonok", u rómskej menšiny by sme mohli hovoriť o problémovosti navonok aj dovnútra. *Rusínska, ukrajinská menšina*, stigmatizovaná administratívnou manipuláciou so svojou etnickou identitou, nejednotnou etnickou sebaidentifikáciou, problémami okolo materinského a spisovného jazyka, spormi medzi predstaviteľmi rusínskej a ukrajinskej orientácie, podliehajúca postupnej asimilácii je jednoznačne "problémová dovnútra". Teda neohrozuje, ale je ohrozená jej identita, samotná existencia. Spory o orientáciu, jazyk, legitimitu reprezentácie nemôže riešiť štát administratívnym rozhodnutím, môže len dbať, aby rusínskej, ukrajinskej menšine boli poskytnuté rovnaké možnosti a šance ako ostatným menšinám, podporovať aktivity vedúce k uchovávaniu jej špecifik.

LITERATÚRA

- BAČOVÁ, V.: Typológia rómskych rodín v SR. *Sociológia*, 22, 1990, č. 4, s. 491-501.
- BAČOVÁ, V.: Hľadanie rómskej identity. *Sociológia*, 23, 1991, č. 1-2, s. 139-147.
- BAČOVÁ, V.: Vzťahy obyvateľov Slovenska k Rómom - sociálnopsychologická analýza. In: Mann, A. B. (Ed.): *Neznámi Rómovia*, Ister Science Press, Bratislava 1992, s. 29-38.
- BAČOVÁ, V.: Niektoré faktory integrácie Rómov do postkomunistického Slovenska. In: Plichtová, J. (Ed.): *Minority v politike. Kultúrne a jazykové práva*. Česko-slovenský výbor Európskej kultúrnej nadácie, Bratislava 1992, s. 232-236.
- BÚTOROVÁ, Z.- ROSOVÁ, T.: Slovensko-maďarské vzťahy (najnovšie trendy). In: *Zb. Slovensko-maďarské vzťahy v 20. storočí*. Ed. P.Zelenák. Slovak Academic Press, Bratislava 1992, s. 19-27.

- BÚTOROVÁ, Z.- ROSOVÁ, T.: Slováci a Maďari na Slovensku v zrkadle výskumu. In: Zb. Slovensko-maďarské vzťahy v 20. storočí. Ed. P.Zelenák. Slovak Academic Press, Bratislava 1992, s. 106-112.
- MANN, A.B.: Formovanie etnickej identity Rómov na Slovensku. In: Plichtová, J. (Ed.): Minority v politike. Kultúrne a jazykové práva. Česko-slovenský výbor Európskej kultúrnej nadácie, Bratislava 1992, s. 237-241.
- OKÁLIOVÁ, D.: Slovenskí Rómovia na začiatku deväťdesiatych rokov (niektoré výsledky výskumu verejnej mienky). In: Paukovič, V. (Ed.): Etnické menšiny na Slovensku. SvÚ SAV, Košice 1991, s. 135-152.
- ROSOVÁ, T.- BÚTOROVÁ, Z.: Slováci a Maďari na Slovensku. In: Zb. Minority v politike. Ed. J. Plichtová. Čsl. výbor EKN, Bratislava 1992, s. 156-163.
- PAUKOVIČ, V. et al.: Vzťahy Slovákov a národnostných menšín v národnostne zmiešaných oblastiach Slovenska. SvÚ SAV, Košice 1990.
- Sčítanie ľudu, domov a bytov v roku 1991. Materiály SŠÚ, Bratislava 1993.
- Separát štatistickej ročenky školstva SR 1992. Ústav informácií a prognóz školstva, mládeže a telesnej výchovy. Bratislava 1993.
- ŠOUCOVÁ, D.: Občania maďarskej národnosti vo svetle výskumov verejnej mienky. In: Etnické menšiny na Slovensku. Ed. V.Paukovič. SvÚ SAV, Košice 1991, s. 31-42.
- ŠUTAJ, Š.- ZELOVÁ, A.: Niektoré demografické údaje o vývoji ukrajinského obyvateľstva v Československu. In: Zb. Vývoj a postavenie ukrajinskej národnosti na Slovensku Ed. M.Gajdoš. SvÚ SAV, Košice 1989, s.34-56.
- ZELOVÁ, A.: Identita príslušníkov etnických menšín z národnostne zmiešaných oblastí Slovenska - sociálno-psychologický prístup. Slovenský národopis, 1991,39(2), s.132-142.
- ZELOVÁ, A.: Integrácia maďarskej menšiny na Slovensku - problém jazyka. In: Zb. Minority v politike. Ed. J. Plichtová. Čsl. výbor EKN, Bratislava 1992, s.137-140.
- ZELOVÁ, A.- BAČOVÁ, V.- ŠUTAJ, Š.- VÝROST, J.: Interpretácia slovensko-maďarských vzťahov v súvislosti s vybranými etnickými a sociálnopsychologickými charakteristikami. SvÚ SAV, Košice 1992.